

PEDAGOGIK JARAYONDA TALABALARNING MA'NAVIYATINI INVARIATIV TAHDIDLARDAN HIMOYA QILISH METODLARI

Jumayeva Hulkarxon Muhammadjonovna;

Termiz davlat universiteti,

pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),

E-mail: hjumayeva@gmail.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarning ma'naviyatiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi invariantiv tahdidlar haqida fikrlar keltirilgan. Shuningdek, talabalarni pedagogic jarayonda invariantiv tahdidlardan himoya qilish metodlarining mazmun-mohiyati yoritib berilgan. Mamlakatimizning tinchligi, osoyishtaligi va barqarorligi, obodligi yoshlarning ma'naviyati yuksak bo'lishiga bog'liqligi va ularni har qanday tahdidlardan himoyalash zarurligi haqida ham fikr bildirilgan.

Kalit so'zlar: ichki tahdidlar, ma'naviyat, ta'lim-tarbiya, ma'naviy tahdid, "Kontseptual jadval", "Idrok xaritasi", "Shaxs qadriyatini aniqlash" metodlari.

МЕТОДЫ ЗАЩИТЫ ДУХОВНОСТИ СТУДЕНТОВ ОТ ИНВАРИАТИВНЫХ УГРОЗ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ

Джумаева Хулкархан Мухаммаджоновна;

Термезский государственный университет,

доктор философии (PhD) по педагогическим наукам

E-mail: hjumayeva@gmail.uz

Аннотация: В данной статье рассматриваются неизменные угрозы, оказывающие негативное влияние на моральное состояние учащихся. Также разъясняется сущность методов защиты обучающихся от инвариативных угроз в педагогическом процессе. Также было высказано мнение, что мир, стабильность и процветание нашей страны зависят от высокого морального духа молодежи и необходимости защищать ее от любых угроз.

Ключевые слова: внутренние угрозы, духовность, воспитание, нравственная угроза, методы «Концептуальная таблица», «Карта восприятия», «Определение личностных ценностей».

METHODS FOR PROTECTING STUDENTS' SPIRITUALITY FROM INVARIATIVE THREATS IN THE PEDAGOGICAL PROCESS

Jumayeva Hulkarkhan Muhammadjonovna;

Termiz State University,

Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD)

E-mail: hjumayeva@gmail.uz

Annotation: *This article examines persistent threats that have a negative impact on student morale. The essence of the methods of protecting students from invariant threats in the pedagogical process is also explained. The opinion was also expressed that the peace, stability and prosperity of our country depend on the high morale of the youth and the need to protect them from any threats.*

Key words: *internal threats, spirituality, upbringing, moral threat, methods "Conceptual table", "Map of perception", "Definition of personal values".*

Kirish. Bugun dunyo shu darajada globalizatsiyaning yuksak cho'qqisi tomon bormoqdaki, uni jamiyat taraqqiyotining har bir sohasida uchratish mumkin. Bu tibbiyot sohasi bo'ladimi, ijtimoiy yoki iqtisodiy sohami har biri globalizatsiyaning ham ijobiy, ham salbiy jihatlari bilan yuzma-yuz kelmoqda. Dunyo hamjamiyati tomonidan yaratilayotgan fan - texnikaning eng so'nggi yutuqlari, tezkor va sifatli axborot texnologiyalari globalizatsiya tufayli dunyoning eng chekka hududlarigacha kirib bormoqda.

Biroq globalizatsiya qaysidir jihati bilan shaxs dunyoqarashiga o'z salbiy ta'sirini o'tkazib ulgurdi. Ayniqsa, dunyo aholisining qariyb 60 foizini tashkil etadigan yoshlar ongi va ma'naviyatining shakllanishiga keskin ta'sir o'tkazmoqda. Globalizatsiya tufayli bugungi talabalarda ichki tahdidlarga qarshi kurashchanlik immuniteti pasayib bormoqda. SHu bois barkamol avlodni shakllantirishdek muhim va mas'uliyatli vazifani amalga oshirish davom etayotgan hozirgi davrda talabalarni globallashtirish jarayonida ichki tahdidlardan himoyalash dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Bu esa o'z navbatida jamiyatning faol a'zolari, chunonchi, ziyoli va pedagoglar oldiga mas'uliyatli vazifalarni yuklamoqda.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili.

Jamiyat yoshlarining ma'naviy xavfsizligini ta'minlashning muhim omillaridan biri- talabalarning ma'naviy-axloqiy holati, chunki aynan yosh avlod jamiyatning asosiy ijtimoiy-intellektual boyligi hamda uning kelajagi hisoblanadi.

shlar ma'naviy xavfsizligini ta'minlashning ijtimoiy, ma'naviy, ruhiy salomatlik jihatlari A.Erkayev, S.Choriyev, M.Quronov, N.Umarovalar o'z ilmiy ishlarida tahlil shakllantirishning pedagogik, psixologik jihatlari A.Turgunova, M.Xujayev, Sh.Taylaqova, Z.Saliyeva, A.Ismanova, G.Tulyaganovlar tomonidan yoritilgan.

Yoshlarning ma'naviy dunyoqarashini boyitish, inson ma'naviy borlig'iga sinergetik yondashuv, tahdidbardosh jamiyatni shakllantirish, yoshlar siyosiy tolerantligi falsafiy, siyosiy nuqtai nazaridan I.Kuvandikov, Z.Muminova, Sh.Agabayev, A.Komilovlarning tadqiqot ishlarida o'z ifodasini topgan.

Qolaversa, N.I.Belova, J.C.Gureva, S.I.Kopkareva, A.I.Kuznetsova, L.B.Latish, O.A.Rogachevalar o'z tadqiqot ishlarida talabalar ma'naviy xavfsizligini o'rganish uchun ma'naviyatga tahdid soladigan asosiy omillarni aniqlashga harakat qilganlar.

Tadqiqot metodologiyasi.

Talabalarda ichki tahdidlarni bartaraf etishda ularning ijtimoiy salomatligini, qiymat ierarxiyasini, umuman, ma'naviy holatini aks ettiruvchi kategoriya sifatida ko'rib chiqish muhim. Talabalarning ijtimoiy salomatligi to'g'risidagi ob'ektiv ma'lumotlar, shuningdek, uning har tomonlama rivojlanishidagi ma'naviy madad va yoshlarning ma'naviy muhitini "tozalash" sohasidagi muammolarni hal qilishda sifat jihatidan yangi yondashuv zarurligini ko'rsatadi. Bunda talabalarga mustaqil mavqega ega bo'lishi maqsadga muvofiq. Chunki sub'yekt sifatida o'zlarining ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish imkoniyatlarini anglay olmaydigan talabalar rivojlanishidagi qarama-qarshi shart-sharoitlar ular faolligini pasaytirishning asosiy omili. Bu omillar esa talabalar faolligida noaniqlik, befarqlik va loqaydlik kabi ichki tahdidlarni kuchayishiga sabab bo'ladi.

Bizningcha, talabalar ichki tahdidlardan ximoyalanishda, avvalo, quyidagi jihatlarni o'zida aks ettirishi lozim:

- 1) ichki tahdid, ma'naviy taxdid kabi tushunchalarning mazmun va mohiyatini anglab yetishi;
- 2) ma'naviyatga oid asosiy atamalarni hayotiy va ta'limiy vaziyatlarda o'z o'rnida, nutqda to'g'ri qo'llay olishi;
- 3) ichki tahdid, uning shaxs va jamiyat manfaatlariga ta'siri nuqtai nazaridan tahlil qila olishi;
- 4) ma'naviyat va uning amal qilishi qonuniyatlarini tushuntira olishi;
- 5) hayotiy va ta'limiy vaziyatlarda sodir bo'lishi mumkin bo'lgan muammolarga to'g'ri yechim topa olishi;
- 6) milliy va umummilliy ma'naviy meroslarimizni tahlil qilishi va ulardan o'rinli foydalana olishi;
- 7) ma'naviyatning kasbiy va ta'limga oid boshqa sohalar bilan aloqadorligini anglab yetishi.

Talabalarning ichki olamini boyitish, ma'naviyatini yuksaltirish, turli ichki tahdidlardan himoyalash texnologiyasi quyidagi majmualari vazifalarni hal etishga imkon beradi:

Ta'lim-tarbiya jarayonida neogen (yangicha) topshiriqlardan foydalanish asosida talabalarda ichki tahdidlar va ularning talaba shaxsiga ta'sirini anglashga yo'naltirish. Neogen topshiriqlar talabalarni mustaqil va tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga imkon

beruvchi treninglar yakka, guruhiy va jamoaviy shakllarda taklif etilib, interfaol texnologiyalar, assesmentlar vositasida faoliyatda amalga oshiriladi [1; 165-b.]. Talabalar o'z ichki olamida yuzaga keladigan muammoli vaziyatlarga yechim topish, qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Neogen topshiriqlarni bajarish uchun talabalarning o'zlarini o'z "men"i nuqtai nazaridan tahlil qilishadi.

Shuningdek, mazkur topshiriqlarni bajarish uchun zarur manbalardan axborotlarni izlab topish va o'quv topshirig'ini bajarish jarayonida manbalardan oqilona foydalanish talab etiladi. Foydalanilgan manbalarning o'z hayotlarida ahamiyat kasb etishi to'g'risida mulohaza yuritishadi. Xullas o'z-o'zining ma'naviyat darajasini baholab boradi.

Talabalarda ichki tahdidlarning mazmun-mohiyatini tushunish ko'nikmasini shakllantirish uchun tanlangan kasb sohasining amaliy jihatlari bilan aloqador o'quv topshiriqlarini ishlab chiqish hamda talabalarning interfaol metodlar orqali topshiriqlarni bajarish jarayonidagi faol ishtirokini ta'minlash. Bu orqali talabalar, bir tomondan, ichki tahdidlarning shaxsga ta'siri va uning oqibatlarini o'z tajribasiga asoslangan holda o'zlashtirishadi; ikkinchi tomondan, birgalikdagi hamkorlikdagi faoliyat malakasiga ega bo'lishadi, ichki qiziqish, mas'uliyat bilan yondashish, o'rtoqlari bilan nizoli vaziyatlarni bartaraf etish layoqatini egallaydi. Bu talabada ijtimoiy moslashish, axloqiy me'yorlarga amal qilish ko'nikmasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Talabalarni ichki tahdidlardan ximoya qilish tarbiyaviy tadbirlar orqali rivojlantirib borishilishini ta'minlash lozim. Bunda talabalarda ichki hissiyotlarni rivojlantirish auditoriyadan tashqari mashg'ulotlarni uyg'unlashtirish asosida ta'limning faol hamda interfaol metodlaridan foydalanishni talab etadi.

Tahlil va natijalar.

Muammoli vaziyat. Hayotdagi har bir odam samimiylikni o'rnatadigan va his-tuyg'ulari va qayg'ularini baham ko'radigan do'stlarga muhtoj. Do'st orttirishda saxiy bo'lishi kerak. Chunki hech bir qaysar odamning do'sti yo'q. Do'stlik haqiqiy do'stlik bo'lishi uchun nima qilish zarur?

U shaxsiy manfaatlarga asoslanmasligi kerak. Yaxshi do'st sizning do'stligingizni yomon kuningizda ko'rsatadi. Do'stlikni mustahkam va uzoq umr ko'rish uchun seving va u samimiylikka asoslangan bo'lishiga astoydil harakat qiling. Bu barcha istagan do'stlik shakli. Bunday do'stlar xatolarning oldini olishi, insonga kamchiliklarni yashirishda, albatta, yordam beradi. Yoshlikda orttirilgan do'stlik yanada mustahkam bo'ladi, deb o'ylaydiganlar bu masalani quyidagicha izohlaydi: "Yoshligingda yaxshi do'st qozon. Qarilikda orttirilgan do'stlik mustahkam emas. Chunki zanglagan qalay yelimni ushlab turmaydi" [4; 196-b.]

Talabalar quyidagi 1-jadval asosida tuzilgan kontseptual jadvalni to'ldiradilar:

1-jadval

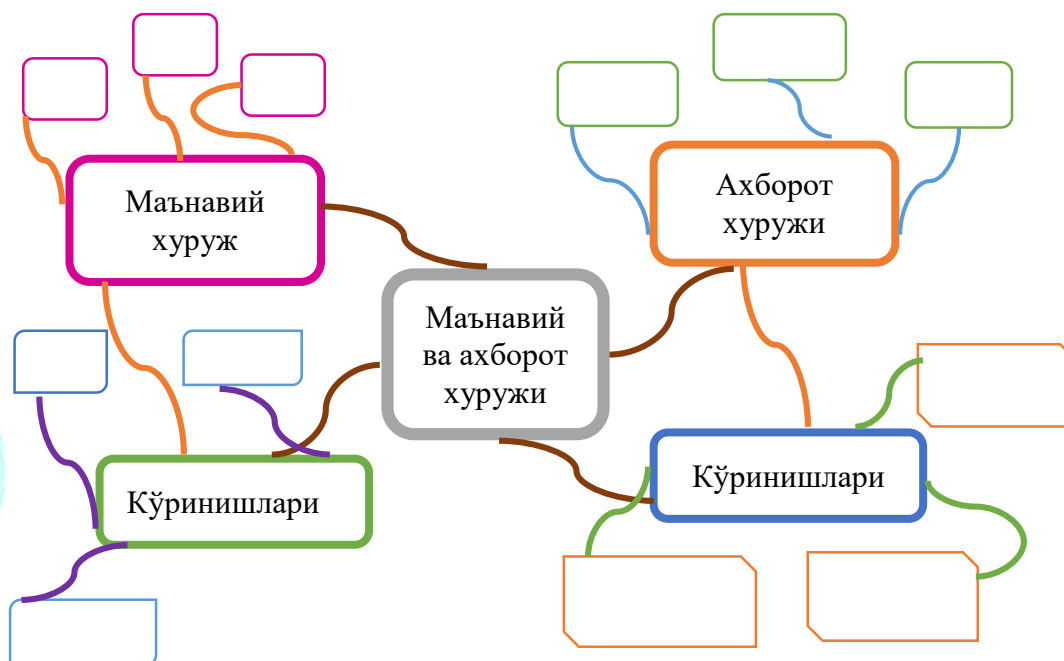
“Kontseptual jadval” GO bilan ishlash uchun ish qog’ozi.

“Zanglagan qalay yelimni ushlab turmaydi”	Muhim belgi (yoki tavsif)lar		
	1-belgi (tavsif)	2-belgi (tavsif)	3-belgi (tavsif)
1-jihat	Yoshlikda olingan bilim toshga o’yilgan naqsh	Do’stlikni mustahkam va uzoq umr ko’rishi uchun uni sevish hamda u samimiylikka asoslangan bo’lishi kerak.	SHaxsiy manfaatlarga asoslanmasligi
2-jihat	“Yoshligida yaxshi do’stning e’tiborini va mehrini qozonish lozim.	Do’st boshga kulfat tushsa sinaladi	Yoshlikdagi do’st jon do’st.
3-jihat	Do’st do’stning oynasi	Do’stning kamchiliklarni yashirish	Xatolarning oldini olish

1-jadval. “Kontseptual jadval” GO.

Idrok xaritasi- fikrlashning vizuallashtirilgan ko’rinishi. T.Byuzen va B.Byuzenlar tomonidan kishilarda fikrlash qobiliyatini intellekt xaritalar orqali rivojlantirish g’oyasi ilgari surilgan. idrok xaritalaridan o’z faoliyatini tahlil etishda, o’quv materialini tarkibini o’rganish, tushunish va eslab qolishda, muammolarni tahlil qilish, qaror qabul qilish, ma’lumotlarni o’zlashtirish, taqdimot o’tkazish kabi jarayonlarda yuqori samaradorlikka erishiladi.

Muammo. Harakat va munosabatlarning ba’zi shakllari mavjud va ular individual va ijtimoiy deb ikkiga bo’linadi. Shaxsiy axloq - bu insonning o’z vazifasi va ichki axloqi, boshqa odamlar oldidagi burchi. Axloq va ma’naviyat tushunchalari o’zaro bog’liq.

1-rasm. Idrok xaritasi.

Inson maʼnaviyatiga ikkita - Maʼnaviy va Axborot xuruji taʼsir etadi. U insoniy aloqalarning mustahkamlanishi va axloqqa jiddiy taʼsir etadi.

Topshiriq. Maʼnaviy xuruj va axborot xurujini qanday idrok etasiz?

“Shaxs qadriyatini aniqlash” metodikasi.

Rokach tomonidan taklif etilgan, tadqiqotchi olim M. Artiqova adaptiv qoʻllashga erishgan mazkur metodikadan biz oʻz tadqiqotimiz doirasida talabalar faoliyatiga moddiy va maʼnaviy hayotga qadriyatli munosabatning shakllanganligini aniqlashda foydalanish mumkin deb hisobladik. Mazkur metodika talabalarning ijtimoiy muhitda, hayotning turli jabhalarida oʻzini oʻzi anglash chegaralarini kengaytirish, maʼnaviy-axloqiy qadriyatlar asosida oʻquv-tarbiyaviy jarayonidagi faoliyati, shuningdek, oʻqishdagi faollikka undashda samaralidir.

Maʼlumki, inson hayotida muhim oʻrin tutadigan ikki turdagi qadriyatlarni ajratib koʻrsatish mumkin.

1) talaba shaxsining oʻz hayotida maʼnaviy-axloqiy dunyoqarashiini rivojlantirish va mustahkamlashda asosiy oʻrin tutuvchi ijtimoiy maqsad, muhim hayotiy qarorlari hamda oʻz xatti-harakatining toʻgʻriligiga boʻlgan ishonch, yaʼni terminal qadriyatlar;

2) shaxsning bir-biridan ajratib turuvchi irodaviy sifatlarining namoyon boʻlishi, ularning faoliyat samaradorligini taʼminlashdagi ahamiyatini taʼminlovchi instrumental qadriyatlar.

Mazkur metodikadan quyidagi tartibda foydalaniladi: har bir talabaga yakka tartibda shaxsga yoʻnaltirilgan hamda faoliyatga yoʻnaltirilgan qadriyatlar roʻyxati (jadvalda) taqdim etiladi. Ular roʻyxat bilan tanishib chiqib, dastlab shaxsiy, keyin esa

faoliyatga yo'nalgan qadriyatlarning talabani o'z tajribasi, yashash imkoniyati, aniq maqsadi va maqsadi va harakatlariga qay darajada daxldor hamda ahamiyatli ekanligini belgilaydilar. Bunda har ikki guruhda berilgan qadriyatlar 1-, 2-, 3- va ... 10-o'rin tarzida qayta tartiblanadi. [1; 142-b.]

Sinov jarayonida respondentlarning erkinliklari ta'minlanadi, ularga hech qanday maslahat berilmaydi, shuningdek, ularning shaxsiy fikrlari tahlil qilinmaydi. Quyida metodikaning mazmuni yoritilgan jadval keltiriladi.

2-jadval

“Shaxs qadriyatini aniqlash” jadvali.

SHaxs xos qadriyatlar	Asl holdagi tartib	Qayta Tartiblash	Amaliy (harakatga yo'naltiruvchi) qadriyatlar	Asosiy tartib	Qayta tartiblash
Jo'shqin hayot	1		Tartiblilik (intizom)	1	
Hayotiy tajriba	2		Axloqiylik	2	
Salomatlik	3	1	Hayotiy ehtiyoj	3	
Qiziqarli kasbiy faoliyat	4		Quvnoqlik	4	
Tabiat (san'at) go'zalligi	5		Mustaqillik	5	
Muhabbat (sevgi)	6		O'ziga va o'zgalar xarakatlariga nisbatan tanqidiy yondashuv	6	
Iqtisodiy farovonlik	7	2	Bilimlilik	7	
Haqiqiy do'stga ega bo'lish	8		Javobgarlik	8	
Jamoda o'z o'rmiga ega bo'lish	9		O'z-o'zini nazorat qilish	9	
Keng tafakkur	10		O'z fikriga egalik	10	
Ma'naviy jihatdan kamolotga erishish	11		Kuchli iroda	11	
Keksalik huzur-halovati	12		Ratsionalizm	12	
Erkinlik	13		Sabrlilik	13	
Baxtli oilaviy hayot	14		Dunyoqarash kengligi	14	
Mustaqillik	15		Vijdonlilik	15	
Yaqinlarning baxti	16		Odillik	16	
Ijod	17		Ish unumdorligi	17	
O'ziga nisbatan ishonch	18		Sinchkovlik	18	

Mazkur metodika orqali talabalarning shaxs sifatlari, ularning iroda kuchi haqida taassurot hosil bo'ladi. Shuningdek, talabalar metodika orqali o'zlari anglamagan, lekin shaxs uchun xayotiy zarurat bo'lgan sifatlar bilan to'qnash keladilar va o'z-o'zini baholay boshlaydilar. Baholash esa shaxsdagi ijobiy va salbiy hususiyatlarni tahlil qilish imkoniyatini yaratadi.

Xulosa va takliflar.

Ta'lim-tarbiya jarayonida talabalarni ichki tahdidlardan himoyalash borasidagi ishlarning mazmunidan kelib chiqqan holda, quyidagi xulosalarni chiqarish mumkin: talabalarni ichki tahdidlardan himoyalashda ularni keltirib chiqaradigan omillarni o'rganish muhim pedagogik muammo ekanligi, shuningdek, ichki tahdidlarning o'ziga xos xususiyatlari, ko'rinishlari, jamiyat taraqqiyotiga ta'sirini tahlil qilish zaruriyati mavjudligini yuzaga keltirdi. Tadqiqot ishida talabalarning ichki tahdidlardan himoya qilishning pedagogik shartlari o'rganilib, talabalarning umummilliy qadriyatlarga xos tarbiyasini shakllantirish tizimini samarali tashkil etish imkoniyati aniqlandi. Mavjud holatni o'rganish va tahlil qilish natijalariga ko'ra, talabalarni ichki tahdidlardan himoyalash qoidalarini ishlab chiqish va ta'lim-tarbiya jarayonida mazkur qoidalarga asoslanish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Artiqova M.B. "Umumta'lim maktabi va oila hamkorligi asosida o'quvchilarda tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish". Pedagogika fanlari bo'yicha fan doktori ((DSc) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. T.: TDPU, 2018. -165 b.
2. Aydin, M. Z., Gürler Akyol SH., 2013. -38 b.
3. Latish L.B. Sotsialnaya adaptatsiya molodyoji kak ob'ekt regionalnogo upravleniya (po materialam Xabarovskogo kraya): Avtoref. dis... kand. sots. nauk. - M., 2007. - 51 s.
4. Shofqorov A.M. Til ta'limida interfaol metodlardan foydalanish. "Science and Education" Scientific Journal November / Volume 1 Special Issue 3. 2020.-196 b.
5. Jumayeva H.M. Some shapes of spiritual attack, its influences and outcomes for educating the youth // European journal of Research and Reflection in Educational Sciences. Research. -2020. -№2., 20-23.
6. Jumayeva H.M. Model of protection of students from internal threats and its main components // European journal of Research and Reflection in Educational Sciences. Research. -2020. -№11., 94-99.
7. Jumayeva H.M. Developing the pedagogical mechanism of preventing students from internal threats // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. Scientific Journal Impact Factor Volume 1. 2021: 5.423., 331-336.

8. Jumayeva H.M. The system of protection of students from internal threats // Current Research journal of Pedagogics. Volume 2. Issue 08.2021., 122-126.

9. Джумаева, Х.М. Глобаллашув даврида, ёшларни маънавий таҳдидлардан ҳимоя қилиш омиллари. Научный журнал. Интернаука. Москва. № 46 (80) 2018. Часть 2, 70-71.

10. Джумаева, Х. & Орипова, Н. Х., (2017). Необходимость и актуальность проблемы защиты молодёжи от духовных угроз с помощью общенациональных ценностей. Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов, (1), 42-44.

11. Джумаева, Х. & Орипова, Н. Х (2017). Глобализация-смысл и сущность. Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов, (1), 45-47.

